

İSTANBUL'UN İŞGALİ ÜZERİNE AYDINLARIN İSTANBUL'DAN ANKARA'YA KAÇIŞI OLAYI

Prof. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

Bilindiği üzere, Mondros Antlaşması hükümleri gereği, 16 Mart 1920 günü sabaha karşı, İngiliz askerleri İstanbul'u işgale başladılar. Anadolu'dan millî hareketi yöneten Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin, 16 Mart günü İstanbul'u işgal edecekleri ve bazı mebusların tutuklanacaklarına dair söylentilerin çıktığını İtalyan kaynaklarından öğrenmiş, 15 Mart 1920 günü 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya çektiği bir telde, ona bu hususları açıklamıştı¹.

Çok kısa bir şekilde İstanbul'un işgalini özetlemekte yarar vardır. İstanbul'un işgali çok kolay olmuş ise de, işgal sırasındaki olaylarda ve karışıklıklarda bazı Türkler şehit olmuştur. 16 Mart günü, saat 5.45'de, Onuncu Kafkas Tümeni Karargâh ve Mızıka binasına giren ve yatakta bulunan altmış bir Türk erine ateş açan İngilizlerin, bunların büyük bir kısmının yaralanmasına, beş kişinin de şehit olmasına neden olduklarını bilmekteyiz. Saat 6.00'da, eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın evi, kışla binası kuşatılmış, Bahriye Nezareti'nin beş dakika içinde boşaltılması istenmişti². Harbiye binasının işgalinden sonra Beyoğlu, Beşiktaş, Şişli, Kasımpaşa, Kadıköy, Üsküdar ve diğer yerlerdeki caddeler İngilizler tarafından tutulmuş, gidiş ve gelişler durdurulmuştu. Harp Okulu, postahaneler ve Telgraf Genel Müdürlüğü binası işgal edilmişti. Hükûmet'e işgal haberi, İstanbul işgal edildikten sonra verildi. İstanbul Hükûmeti, işgalin geçici olduğu yolundaki beyannameye karşın, şehrin işgalini gerektirecek bir olayın olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgali olayını ve Rumların Müslümanlara zulümlerini, büyük bir Ermenistan kurulmak istenmesini, Karadeniz'de bir Rum devletinin kurulması girişimlerini, Maraş'taki Ermeni olaylarını protesto etmiştir³. Osmanlı Hükûmeti, bundan başka, yüksek komiserlerin hazırladığı ve 27 Mart'ta Sadrazama

¹ Nimet Arsan, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (IV) "1917-1938", Ankara 1964, s. 250-251.

² Selâhattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. III, Ankara 1978, s. 46-48

³ Selâhattin Tansel, aynı eser, c. III, s. 50-51

verdikleri Yüksek Barış Konseyi'ninin kararına dayanan işgal hareketine uyulması ve "Mustafa Kemal Paşa ile millî hareketin öteki liderlerinin açıkca red ve inkâr edilmesi" isteklerine de cevap vermedi.

16 Mart günü Meclis İkinci Reisi Abdülaziz Mecdi ve mebusan üyeleri Vehbi, Rauf beyler Padişahla görüşüp, ondan "Meclis'in onayı olmadan hiçbir uluslararası antlaşmaya imza konulmamasını" istediler. Ama, Padişah, düşmanların "isterlerse yarın Ankara'ya"da gidebilecekleri düşüncesinde olduğu için bu sözlere değer vermedi. Daha sonra, Meclis'e gelen İngiliz Birliği Rauf Bey ile Kara Vâsif Bey'in kendilerine teslimini istedi. Bir kısım mebusaların Türk mebuslarının tutuklandıklarına dair bir kağıt verdikleri takdirde bu işe izin verilebileceğini bildirmeleri ve oy çoğunluğu ile bu karara varmaları sonunda Rauf Bey ile Vâsif beyler imza karşılığında, İngilizlere teslim olundu. Ankara ise, işgal olayını, 16 Mart 1920 günü, sabah saat 10.00'da İstanbul telgrafcılarında Manastırlı Hamdi Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği tel ile resmen öğrendi⁴. Mustafa Kemal Paşa, daha 13 Mart günü, yani işgalden üç gün önce, İstanbul Meclis-i Mebusan üyelerinden Kara Vâsif, Hüseyin Rauf, Yunus Nadi, Bekir Sami beylere çektiği telgrafta, her ihtimale karşı, bilhassa Anadolu'da bulunmalarının yararlı olacakların Anadolu'ya geçmeleri, İstanbul'daki arkadaşların gafil avlanmayarak, gerektiğinde süratle ve emniyetle Anadolu'ya geçmek için şimdiden tertibat almalarının gerektiğini belirtmiş, ancak Mustafa Kemal'in bu uyarısı dikkate alınmamış ve Meclis üyeleri gafil avlanmışlardır⁵. Mustafa Kemal'in bu kararı ve düşüncesi dahi, onun neden ileri görüşlü olduğunu ve isabetli kararlar alma yeteneğine sahip olduğunu gösterir.

İstanbul'un işgali üzerine Rumeli'deki Anadolu'daki komutanlar harekete geçerek birtakım tedbirler almışlardır. 16 Mart günü, yani işgalin olduğu gün, I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey (Cafer Tayyar Eğilmez), Doğu Trakya halkına ve kolordusuna bir beyanname yayınlarak, Edirne vilayetindeki mülki ve askerî yönetimin ortaklaşa olarak bağımsızlık hareketini koruyacağını, millî amaç ve vatanın kurtarılması için çalışacağını ifade etmiştir. Cafer Tayyar Bey, bu beyannamesinde, Anadolu Birliği'nin, Türklüğün millî teşkilâtının, mülk bütünlüğünün ve yönetiminin korunması ve tasdiki için bütün varlığı ile çalışacağını, Edirne'nin geleceğinin Osmanlı Hükûmeti'nin egemenlik ve varlığıyla tamamen ilgili olduğunu

⁴ Selahattin Tansel, aynı eser, s. 52-53

⁵ İslâm Ansiklopedisi, Ankara maddesi, s. 550

nu, İstanbul'da serbest seçimle kurulu ve milletvekillerinin itimadına lâayk bir hükümet kabinesi kurulmadıkça, milletin bağımsızlık ve varlığı için görevini vatandaşlar ve silah arkadaşları ile sürdüreceğini belirtmiştir⁶. Beyannameden de anlaşılacağı üzere, Cafer Bey, öncelikle Edirne'nin geleceğinin korunmasını isterken, Anadolu'daki teşkilâtın birlik ve bütünlüğünün korunması ve tasdikini de öne sürmektedir. Henüz, Ankara'da bir hükümet kurulmadığı için, muhtemelen, Edirne'nin İstanbul'a yakınlığını da düşünerek, İstanbul'da milletvekillerinin güvenine sahip yeni bir hükümetin kurulmasını istemektedir. Bunun böyle olmasının nedeni Anadolu ile kesin bir bağın kurulmuş olmaması ve henüz Ankara'da bir meclisin olmaması ile ilgilidir.

Cafer Tayyar Bey, henüz olayların geliştiğı 16 Mart sabahı, Ankara'dan kendisine çekilen bir telgrafla İstanbul'un işgalini öğrenmiş, 55. Fırka Komutanı'na saat 11.20'de çektiğı telde, Şehzadebaşı Karakolu'nun işgal edildiğini, altı şehit ve yaralının olduğunu, bütün kıta komutanlarının hazırlıklarını tamamlamalarının gerektiğini duyurmuştu⁷. Her ne kadar İstanbul işgal edilmişse de, taşradaki komutanlar işgali kabul etmemekte ve direnerek başarıya ulaşılacağı inancında ve azmindedirler. Ancak, gene de İstanbul'da bağımsız bir hükümetin kurulması tezini savunmaktadırlar. Batı Anadolu'daki Şimal Genel Cepheleri Kumandanı Kâzım Bey (Kâzım Özalp) de, I. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e, 18 Mart günü saat 18.00'de çektiğı telde, İstanbul'da yasal ve bağımsız bir hükümetin kurulması gerektiğı, bundan dolayı Karesi (Balıkesir), Saruhan (Manisa) sancaklarında örfi idarenin ilân edileceğini, Karesi, Saruhan, Bursa kaza ve nahiyelerinden gelen delegelerin Balıkesir'deki genel kongrede toplanacaklarını, millî birliğin sağlanması ve vatanın kurtarılması tedbirlerinin Heyet-i Temsiliye'ye verildiğini, telgraf hattı üzerindeki memurların vatanseverlik duygusu ile fedakârca çalışacaklarını, Rumeli'deki olaylar nedeniyle Anadolu'ya aydınlatıcı bilgilerin verilmesi gerektiğini açıklamaktaydı⁸. Görüldüğü üzere, Kâzım Bey, İstanbul'da bir hükümet kurulmasını belirtirken, Heyet-i Temsiliye'nin vatanı kurtaracak ve millî birliğı sağlayacak tek kaynak olduğuna da işaret etmektedir. Ancak, bir hükümete gerek vardır. Bu noktada gözler İstanbul'a çevrilidir. Mustafa Kemal bunun çıkar yol olmadığını anladığından, Ankara'da bir meclis ve hükümet kurulması için çalışmalarını hızlandırmak gereğini duyacak ve Ankara'da çalışmalar yoğunlaşacaktır.

⁶ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1958, sayı 24, belge 604.

⁷ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1958, belge 608, sayı 24.

⁸ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1958, sayı 24, belge 613

Rumeli'deki ve Anadolu'daki komutanlar, İstanbul'un işgali üzerine derhal teşkilâtlanmaya başlamışlar ve millî hareketin Heyet-i Temsiliye vasıtasıyla yürütülmesinde karar kılmışlardır. İstanbul da işgal edildiğine göre, esasen, Anadolu'daki Heyet-i Temsiliye ve Kuvâ-yı Milliye'nin dışında millî hareketi yükümlenecek örgütlü, disiplinli başka bir teşkilât da bulunmadığı için Mustafa Kemal Paşa, bu durumda Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak harekete geçmiş ve bütün komutanlıklara telgraf çekerek yapılmasını arzu ettiği hususları açıklamıştır. İlk olarak, 16/17 Mart'ta, 20. Kolordu Komutanlığı'na çektiği telde, İstanbul'un zorla işgalinin Osmanlı Devleti'nin silahlarının alınmasından sonra gerçekleştirildiği, bunun protesto edilmesi için İtilaf Devletleri delegelelerine, bütün tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarıyla, meclis-i mebusan başkanlıklarına protesto telgrafları çekilmesi, her tarafta mitingler yapılması gerektiğini duyurmuştu⁹. Aynı tarihte, aynı komutanlığa bütün milletin tek vücut olarak hayat hakkını ve bağımsızlığını korumaya hazır bulunmasını¹⁰ ve bu zor durumda bazı hain kişilerin milleti aldatmalarına, resmî tebliğ şeklinde imzasız beyanname yayınlamış olmalarına önem verilmemesi¹¹ ile, aynı tarihte, önemli telgraf merkezlerine birer subay ya da memur tayini ile buraların denetim altına sokulmalarını, sahil iskelelerinden ve sahilden gelecek şahısların iyice incelenmeleri, önemli postahanelerde şüpheli olan mektupların açılmasını emretmişti¹². Mustafa Kemal Paşa, 16/17 Mart'ta, 20. Kolordu'ya çektiği bir başka telde ise, dış dünyayla ilginin kesilmeyeceğini, Hıristiyanlar hakkında insanî işlemlerin yapılması, onların rahatının sağlanması gerektiğini duyuruyordu¹³. Böylece, Türklerin ne kadar insanî ve medenî olduklarını bütün dünya öğrenmiş olacaktı. Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta, 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'e, aynı tarihte çektiği telde, İstanbul'un ve telgrafhanelerinin işgali sonucu İstanbul ile doğrudan haberleşmenin mümkün olamadığına göre, milletçe birlikte alınması gerekli tedbirlerin temini için Osmanlı vilayetlerindeki mülkî ve askerî memurların "Heyet-i Temsiliye ile muhafaza-i irtibat" eylemeleri, Anadolu'da Osmanlı kanunlarının yürürlüğüne zarar gelmeyeceği, yasa dışı hiçbir işlem yapılmaması gibi önemli işlemleri açıklamaktaydı. Sivas Valisi Reşit Paşa ise, buna ver-

⁹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 13, Ankara 1955, belge 329, Ankara 1981, sayı 79, s. 74-76

¹⁰ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 13 belge 331, sayı 79, s. 71-73

¹¹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 13, belge 332

¹² Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 13, belge 333

¹³ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 13, belge 330.

diği karşılıklı, Osmanlı egemenliğine İstanbul'da son verildiğine göre, Anadolu'nun kanun ve yürürlükte olan düzeni koruma yükümlülüğünü üzerine aldığı, bütün memleket ve millete ait olağanüstü hususların Heyet-i Temsiliye ile görüşülerek alınacak kararlardan sonra uygulanmasının yerinde olması gerektiğini belirtmekteydi¹⁴.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da Osmanlı kanunlarının geçerliliğini savunmakla, bu aşamada padişah ve halifeye karşı olmadığını göstererek halkı Kurtuluş Savaşı'nın yanına çekmek gereğini duymuştur.

İstanbul'daki Meclis-i Mebusan kapatıldığına ve bazı milletvekillerinin de tutuklanmasına başlanıldığına göre, artık Ankara'da yeni bir meclisin kurulması işine geçilebilirdi. Bunun için de, birtakım tedbirler ve düşünceler de mevcuttu. Sivas Valisi Reşit Bey ile 3. Kolordu Kumandanı Selahattin, 17 Mart 1920'de, 20. Kolordu Kumandanlığı'na çektikleri telde, olağanüstü bir meclisin toplanmasının şart olduğunu, İstanbul'da kaldırılan meclisin yerine yeni bir meclisin toplanması, mazbatalarını alanların derhal yola çıkmalarının gerektiğini, ancak, "Müessesan namı altında memlekette intihab icrasına ne ahval-i zihniye-i millet, ne de bu işi kavrayacak zihniyette vaziyet-i hazırada" üyelerin memleketlerinden ayrılamayacaklarını, halkın Meclis-i Mebusan'ı bildiğini, ve Heyet-i Temsiliye'ye alışık olduğunu belirtmişlerdi¹⁵. Görüldüğü üzere, yeni meclis fikrine tam alışılmamıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu kuşkuları gidermek için, Sivas'taki 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'e cevap olarak çektiği telde, Millî Meclis'in yürütme kurulu haklarına sahip olması amacıyla âyan ve milletvekillerinden kurulu olması, İstanbul'dan kaçabilenlerin çoğunluk teşkil etmeleri halinde bile, Âyan Meclisi üyeleri olmadıkça, yürütme gücünün olmayacağını açıklamıştır. Aslında, çoğunlukla, padişaha bağlı olan âyan üyelerinin Ankara'ya gelmeleri, İstanbul'u ve oradaki rahatlarını terk etmeleri düşünülemezdi.

Mustafa Kemal, daha sonra, bir mebusun, zorla görevden alınması, tevkif edilmesi halinde, mebusluk görevinin düşmeyeceğini, bunlar için yeniden seçime gerek olmadığını, kurulacak bir meclisin ancak milletin "Müessesân-i selahiye intihab edeceği vekillerden" oluşacağını, bunların dışında bir heyetin olmayacağını açıklamak gereğini duymuştur. Mustafa Kemal, İstanbul'dan kaçıp gelen mebuslarla ve Heyet-i Temsiliye men-

¹⁴ Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, sayı 23, Ankara 1958, belge 578, sayı 82, s. 108-110

¹⁵ Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, Ankara, 1958, sayı 23, belge 593

supları ve seçilen milletvekilleriyle bir meclisin oluşabileceğini, böylece millî egemenliğin sağlanacağını düşünmekteydi¹⁶.

Sivas Valisi ve III. Kolordu Komutanı, milletin seçtiği milletvekillerinden oluşacak meclise “mebusan”, Mustafa Kemal ise “müessesân” demektir. Arada, önemli bir fark yoktur. Asıl düşünce halkın isteklerini ortaya koyacak ve hükûmeti oluşturacak bir meclisin kurulması noktasında toplanmaktadır. Nitekim, Mustafa Kemal’e, 18 Mart’ta yazılan cevapta, düşünce bakımından arada bir fark olmadığı, kaçabilenlerin meclise girmelerinin iyi olacağı da açıklanmıştı¹⁷.

Alınan bu kararlardan sonra, İstanbul’daki mebusların ve vatanseverlerin Anadolu’ya geçirilmesi ve Ankara’ya getirilmesi olayı başlamıştı. Bu hiç de kolay olmamıştır. İstanbul’da vatanın kurtarılması için yapılacak hiçbir şeyin olmadığını anlayan ve İtilâf Devletlerince takibata uğrayan aydınlar binbir güçlkle Ankara’ya kaçabilmişlerdir. Bunların Anadolu’ya ve Ankara’ya gelebilmeleri için Mustafa Kemal Paşa, taşradaki, bunların geçiş bölgelerinde görev yapan kişilerle sürekli olarak ilişki kurmuş ve bu kaçışların disiplinli ve sistemli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır.

İstanbul’un işgalinden kısa bir süre sonra, Anadolu’da çalışmak üzere kaçmayı başaran milletvekillerinin bir kısmı ile Ankara arasında sürekli ilişki kurulmuştur. Bunlardan, 21/22 Mart gecesi doğuya doğru yürüyüşe devam eden Yozgat Milletvekili İsmail Fazıl Paşa, Meclis-i Mebusan Başkanı Celâleddin Arif, Kırşehir Milletvekili Rıza, Saruhan Milletvekili Reşit beyler meclisin açılışına davet olunan kişiler olarak göze çarparlar. Mustafa Kemal Paşa, 22 Mart 1920 günü, 20. Kolordu Komutanı’na çektiği telde, aldığı tedbirlerden dolayı kendisini tebrik etmiş, İstanbul’dan kaçanların emin bir bölgeye getirilinceye kadar bu konudaki bilgilerin gizli tutulmasını istemişti¹⁸. Meclis-i Mebusan Başkanı Celâleddin Arif Bey başta olmak üzere, İstanbul’dan kaçanların hepsi, perişan bir halde, Kartal ile Adapazarı arasında İngilizlerden kurtularak Ankara’ya doğru yol almaktaydılar. Celâleddin Arif, Cami, Adnan, Hüsrev, Raşit, Süreyya, Rıza beyler, İsmail Fazıl Paşa ve diğerleri Adapazarı’na yaklaşmaktaydılar. Bazı mebuslar Ankara’ya ulaşmıştır. Meclis-i Mebusan dairesindeki şubelerde çalışan İstanbul’daki birkaç milletvekili firarı gizlemek ve duyurmamak amacı ile çalışmaktadırlar.

¹⁶ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1958, sayı 23, belge 594

¹⁷ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 23, belge 595

¹⁸ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1955, sayı 13, belge 340, sayı 25/B, no. 603

Mustafa Kemal Paşa, 23 Mart 1920'de Yusuf İzzet Paşa'ya çektiği telde, İstanbul'daki tutuklamaların ve sıkıştırılmaların devam ettiğini, veliâhtın sarayının basıldığını, şehzadegânda tutuklamaların olduğunu, İstanbul'da İngilizlerin yerleşmek ile meşgul olduklarını, bu durumda İstanbul'da yetki ve egemenliği kullanmaya muktedir bir kudretin varlığının kabul edilemeyeceğini açıklamıştır. Şifreli olan bu telde, hilafeti, saltanatı ve başkenti korumak için olağanüstü bir millî meclisin açılmasına gerek duyulduğu belirtilerek, kaçarak Adapazarı'na gelen milletvekilleri hakkında bilgiler verilmiştir¹⁹.

İstanbul'dan kaçanların özenle Ankara'ya ulaştırılmaları hakkında, Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen direktifler, özellikle, askerî komutanlar tarafından harfi harfine yerine getirilmekte ve komutanlar tarafından bu konuda sürekli olarak Mustafa Kemal'e bilgi iletilmekteydi. Komutanlar, bu konuda kendi aralarında da haberleşmekteydiler. Nitekim, Birinci Fırka Komutanı Rüştü, 20. Kolordu Komutanı'na 23/24 Mart saat 3:36'da çektiği telde, İsmail Fazıl Paşa'nın, Süreyya, Reşit, Celâleddin Arif, Saffet, İsmet beylerin ve diğer beş arkadaşlarından kurulu iki kafilenin geceyi İzmit'in yirmi iki kilometre kuzey-doğusunda Tekkenişin köyünde geçireceklerini, kendileri ile ilişki kurduğunu ve yorgun hayvanlarını değiştirdiğini ifade etmekteydi. Ancak, İngilizler bu bölgeyi incelemekte ve durum tehlike arz etmekteydi. Rüştü Bey İngilizlerin, İzmit'in kuzeyindeki yolları tutmak için iki yüz mevcutlu bir bölük gönderdiklerini, bu bölüğün geceyi kaçaklardan on iki kilometre uzaklıkta geçirdiklerini de açıklamaktadır²⁰.

Bu tarihlerde, İstanbul'daki durum iyice karışıktır ve Heyet-i Temsiliye İstanbul hakkında etraflıca bilgiye sahip değildir. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir, 24 Mart 1920'de, Erzurum'dan Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telde, İstanbul ve düşmanlar hakkında sahil mintukalarına bazı söylenülerin geldiğini, kurtulup gelen milletvekillerinin verebilecekleri bilgilerin, ancak 16 Mart tarihine ait olacağını, bu yüzden İzmit civarından alınan bilgilerin kendilerine iletilmesini istemiştir²¹. Mustafa Kemal Paşa ise, aynı tarihte Kâzım Karabekir'e verdiği cevapta, şimdiye kadar elde edilen bilgilerin kısım kısım öğrenildiği, İstanbul'un işgalinin sürdüğünü,

¹⁹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1955, sayı 23, belge 602

²⁰ Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Dosya 1336/20-A, Fihrist 36/1 "Klasör 26".

²¹ Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 38

ismen bir hükûmetin bulunduğunu, ama, Meclis-i Mebusan'ın toplantı yapmadığını, Âyan Meclisinin de yapmayacağını, tutuklamaların ise sürdüğünü bildirmekle yetinmiştir²².

İstanbul'dan hiç de bilgi alınmıyor değildi. Özellikle, Kartal ve Pendik yöresindeki Müdafaa-i Milliye grubu Ankara'ya İstanbul ile ilgili haberleri iletmekteydi. Kartal Müdafaa-i Milliye grubunda çalışan Zafer Bey, 24 Mart'ta Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telde, Âyan Meclisinin şimdilik genel celselerini tatil niyetinde olduklarını, 23 Mart'ta Meclis-i Mebusan'da Felâh-ı Vatan grubunun toplanarak, durum hakkında Sadrazam ile, Dahiliye Bakanlığı ile uzun uzun konuşmalarda bulduklarını, yazarlardan Süleyman Nazif'in tutuklandığını, Yunus Nadi'nin matbaasının arandığını, ama, kendisinin bulunmadığını, onun Ankara'ya hareketinin umut edildiğini, tek tük tutuklanmaların sürdüğünü ifade etmekteydi²³. Ancak, haberleşmeler arasında bir kopukluk vardır. Ankara, 24 Mart'ta, Kartal'a, Halide Edip Hanım ve eşinin nerede olduğunu sormuş, ancak cevap alamamıştır. Yine, Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, Kartal'a, Erzurum milletvekillerinin, Felâh-ı Vatan gruplarının durumları hakkında sorular sormakta ve bilgi edinebilmektedir. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da meclisin oturuma devam etmesinin millî harekete aykırı bir durum arz edeceğini, meclisin derhal dağılarak Anadolu'ya geçmesini şöylece ifade ediyor: "Maksadınız nedir?. Taht-ı esarete milleti bari temsil etmek ise ve bundan bir faide-i siyâsiye memûl ediyorsanız (umuyorsanız), bunda isabet olmadığını arz ederim. Bu hareketinizle tecavüz-ü istiklâl şikenâmeyi kabul etmiş olduğunuzu ilân etmekten başka bir şey yapmıyorsunuz. Derhal dağılmanız ve Anadolu'ya geçmeniz lâzımdır. Geçmeye iman bulamazsanız bile meclise devam etmek icap eder. Millet her livâdan selahiyet-i fevkâladeyi haiz yeniden murahhaslar intihab etmekle meşguldür. Bu murahhaslar kaçıp gelen mebusanı dahi ihtiva etmek üzere Ankara'da beş on güne kadar bir meclis-i milli-i fevkâlade akdedeceklerdir"²⁴.

Mustafa Kemal Paşa, daha sonra Kartal'dan aldığı bilgileri, 25 Mart 1920'de kolordulara ve Refet Bey'e de iletir. Buna göre, milletvekillerinden Hüseyin, Avni, Zihni, Necip, Necati beylerin de İstanbul'dan kaçan mil-

²² Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 38/1

²³ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 39

²⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 39/1

letvekillerinin arasında buldukları ve 24/25 Mart 1920'de Kartal'dan hareket ettikleri sonucu da ortaya çıkmaktadır²⁵.

İstanbul ile ilgili bilgiler Anadolu'ya daha çok Kastamonu yolu ile ulaşıyordu. Bu haberlerin bir kısmı, 16 Mart günü, İstanbul'dan hareketle Ereğli'ye gelen yolcuların verdikleri haberlerden ibaretti. Kâzım Karabekir Paşa, Kastamonu telgrafhanesi aracılığıyla Trabzon telgrafhanesine gelen telgraflardan İstanbul hakkında bilgi ediniyor ve bunları değerlendiriyordu. Bu haberler biraz da abartmalı oluyordu. 19 Mart 1920'de Kâzım Karabekir Paşa, İnebolu'ya gelen yolcuların, İngilizlerin Harbiye Nezaretini işgal ederken iki paşayı şehit ettiklerini, Fatih semtinde yangın çıktığını, Boğaziçinde kayıklar da dahil olmak üzere geliş, geçişlerin yasaklandığını, İstanbul'a hiç kimsenin barakılmadığını söylediklerini Ankara'ya duyurmuştu²⁶.

Mustafa Kemal Paşa, olayları dikkatle incelemekteydi. Kolordulara durum ve İstanbul'dan kaçanların salimen Ankara'ya ulaştırılması için bir de talimat göndermişti²⁷.

İngilizler, milletvekillerinin İzmit üzerinden Anadolu'ya firar etmekte olduklarını artık iyiden iyiye bilmekteydiler. Hatta, 23 Mart 1920'de İzmit Mutasarrıflığı'na bir İngiliz miralay gelerek, kfilede bulunanların isimlerini ve her gece bunların kaldıkları köyleri dahi söylemişti. Bundan başka, iki yüz elli kişilik bir İngiliz bölüğü, İzmit'in kuzey-doğusundaki yolları tutmak üzere, Gebze ve Derince'ye takip müfrezeleri de yollamıştı.

Meclis-i Mebusan'ın eski başkanı Celâleddin Arif Bey, milletvekillerinden İsmail Fazıl Paşa, Süreyya, Reşit, Rıza beyler, kıymetli komutanlardan Miralay İsmet, Erkân-ı Harbiye Miralay Kâzım, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi, Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Saffet, Erkân-ı Harbiye Kolağalarından (emekli) Nuri, Üsküdar Özbek Tekkesi Şeyhi, Polis Merkezi memurlarından Manastırlı Nuri, 23 Mart'ı 24 Mart'a bağlayan geceyi, İzmit'in yirmi iki kilometre kuzey-doğusundaki Tekkenişin köyünde geçirmişlerdir. İngilizlerin takip müfrezeleri de bu köye on iki kilometre kadar uzaklıkta bulunmaktaydı.

Halide Edip, milletvekillerinden Hacı, Adnan ve isimleri tamamen bilinmeyen bazı kişiler de geceyi Gebze'de tehlike içinde geçirmişlerdir. İn-

²⁵ Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 39/3

²⁶ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 35/1

²⁷ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 36

gilizlerin sıkıştırılmaları, yöresel jandarmaya tam güvenilmemesi zorluklar yarattığından, Mustafa Kemal Paşa, kumandanlıkları uyarmak zorunda kalmıştır. Bunların dışındaki milletvekilleri ve diğer aydınların da İzmit-Gebze arasında tehlikeli bölge içinde olduklarını bilmekteyiz. Trabzon Milletvekili Hüsrev ve kardeşi Binbaşı Besalet de bunlar arasındadır. Mustafa Kemal Paşa, kolordulara gönderdiği emirlerle bunların Ankara'ya geçirilmelerini istemiş ve "fırar eden diğer mütebaki mebusan henüz Kartal mıntikasını geçememektedir. Vesaitsizlik dahi hareketlerini tehir ediyor" diyerek, onların içinde buldukları zor durumu açıklamak gereğini duymuştur²⁸.

Görüldüğü üzere, İstanbul'dan Ankara'ya kaçmak çok zordur. Kartal civarı İngilizler tarafından kontrol edildiği gibi, İzmit-Gebze arası da onların kontrolü altındadır. Üstelik, halen padişaha bağlı bazı jandarmaların bu kaçakları ihbar etme olasılığı da çok kuvvetlidir. Bu yüzden İstanbul'dan kaçanların Ankara'ya ulaşabilmeleri için yoğun tedbirler alındığı göze çarpmaktadır. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın, 25 Mart 1920'de, Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telgrafta İstanbul'dan kaçanların Ankara'ya ulaşmalarını sağlamak için "fedai müfrezeleri" kurulması için talimat vermesi bunların bir örneğidir. Böylece, İstanbul'dan Anadolu'ya geçişte, İzmit'teki Kuvâ-yı Milliye'den kurulu fedai birliklerinden yararlanılacağı gibi, bu birlikler, İngiliz müfrezelerini tevkif ve imha yoluna da gideceklerdi²⁹.

Kartal'da bulunan Müdafaa-i Hukukun önemli üyelerinden Zafer Bey ise, Anadolu'ya kaçanlara büyük yardımlarda bulunduğu gibi, bunlarla ve İstanbul ile ilgili her türlü bilgiyi Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiğini açıklamıştı. 25 Mart 1920'de de, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telinde, Erzurum milletvekillerinin, İzmit Milletvekili Sırrı Bey'in ve Yunus Nadi'nin, 25 Mart gecesi Gebze'de olduklarını, Halide Edip'in eşininin de İzmit'e hareket ettiğini, Üsküdar'da bulunan bazı İngiliz erlerinin Anadolu'ya geçmeyi kabul etmediklerinden, kum ve taş taşımak gibi basit işlerde kullanıldıkları açıklanmaktaydı³⁰. Görüldüğü üzere, İngiliz erleri, Anadolu'ya geçmek istememekle kendilerini ilgilendirmeyen bir konu için, boy hedefi olmak istememektedirler.

²⁸ Genelkurmay Harp Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 36, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 23, belge 603, Nimet Arsan, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. 4, s. 270-271.

²⁹ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 45

³⁰ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 46

Kaçışlar sürekli, ama yavaş ve disiplinli bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Milletvekillerinin büyük bir kısmı Gebze'ye kadar ulaştıkları gibi, bir kısmı da İstanbul'dan ayrılmak üzeredirler. Osmanlı Şehzadesi de, İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'ya geçmek istemekteydi. Ama, bu millî kuvvetler tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Konu dışı olduğu için üzerinde fazlaca durmuyoruz.

26 Mart 1920 günü, Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey, Gebze'nin Kuşçalı³¹ mevkiinden hareketle Ankara'ya ulaşmıştır. Artık, İstanbul'dan kaçan pekçok aydın ve subay da Anadolu'ya geçmeyi başarmışlardır. Ahmet Emin, Yunus Nadi, Celâl Nuri, Ahmet Ferit, Rıza Nuri beyler bunlar arasındadır. Mustafa Kemal Paşa, 26 Mart 1920'de 15. Kolordu'ya çektiği telde, İstanbul'dan Gebze yolunun düzene konulduğunun öğrenildiğini, ancak, köylü mallarından yararlanmak için paraya gereksinim duyulduğunu, bunun sağlanması yolunda kolaylıkların daha da artacağını, ama, bu hususun şimdilik gizli tutulması gerektiğini ifade etmiştir: "İstanbul'dan Gebze'ye kadar menzil yolu bir dereceye kadar tanzim edilmiştir. daha şark aksamında köylü vesaitinden istifade için mühimce bir paraya ihtiyaç vardır. Parasızlık bu bâbda müşkilât ihdâs ediyor. Bu malûmat suret-i mahremânede arz edilmiştir"³². Bu tarihlerde ne Türk köylüsünde, ne de millî kuvvetlerde fazlaca para yoktur. Milis kuvvetlerin gereksinimleri bile zorla sağlanabilmekte, bunların gereksinimlerinin sağlanması zaman zaman yakınmalara yol açmaktadır. Bu yüzden bu tarihlerde gerek köylüler, gerekse Kuvâ-yı Milliye için para ve mal çok önemlidir.

İstanbul'dan kaçanlar alınan güvenlik tedbirleri ve Türk halkının yardımı sayesinde, Gebze'den sonra daha güvenli bir şekilde yollarına devam edebilmek olanağını elde etmişlerdir. Yüzbaşı Rauf, 26 Mart 1920'de, Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telde, İstanbul'dan kaçan milletvekillerinden Celâleddin Arif Bey'in, Reşat Bey'in, İsmail Fazıl Paşa'nın bir müfreze ile Sinan geçidinden Hendek'e doğru geldiklerini, bunları karşılamak için kendisinin de yola çıktığını bildiren telgrafi ile bu güvenlik tedbirlerinin ne kadar artmış olduğu izlenimini açık açık sergilemektedir³³.

Kaçanlar arasında bir birbirinden kopukluk, bir bağlantısızlık da vardır. Örneğin, Saffet Bey, Hendek'ten hareket etmiş ve Düzce'ye ulaşmak

³¹ Nimet Arsan bunu Kuşlı olarak göstermektedir. Oysa, elimizdeki metinde Kuşçalı olarak görülmektedir: Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 48

³² Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 48, Arsan, Nimet, c. IV, Ankara 1964, s. 273

³³ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 49

üzeredir. Ancak, diğer milletvekillerinden Celâleddin Arif Bey (Meclis-i Mebusan'ın eski başkanı), İsmail Fazıl Paşa (Saruhan Milletvekili), Süreyya ve Reşit beyler, Rıza Bey (Kırşehir Milletvekili), İsmet Bey (Erkân-ı Harp Miralayı), Saffet Bey (Erkân-ı Harp Binbaşısı), Nuri Bey (Eski Bin-gazi Polis Müdürü), Ali Efendi (Üsküdürlü Özbekler Şeyhi), Kâzım ve Seyfi beyler henüz Hendek'e bile ulaşmamışlardır. Safvet Bey'in, 26/27 Mart günü, Mustafa Kemal Paşa'ya, bu kişilerden haberdar olmadığı yolundaki teli üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Safvet Bey'e gece vakti olduğundan ve kendisinin de pek yorgun olduğu anlaşıldığından yarın gece Düzce ya da öbür gece Bolu'dan daha geniş olarak görüşeceğini ifade etmiştir³⁴. Buradan da anlaşılacağı üzere, Mustafa Kemal Paşa, kaçanlar ile sürekli olarak haberleşmekte, her gittikleri yerde onlarla irtibat kurmaktadır. Firariler konusunda her zaman en geniş bilgiler, Mustafa Kemal Paşa'ya Kartal Müdafaa-i Hukuk üyelerinden Zafer Bey vasıtasıyla iletilmiştir. Bu bilgilerin ışığı altında, Cevat Paşa ile birlikte tutuklanan yaveri Tahir Bey'in kurtulmayı başardığı, çok önemli plân ve raporlarla İstanbul'dan hareket ettiklerini, Saruhan Milletvekili Mahmut, Celâl (Bayar) ve Binbaşı Eşref'in de yola çıktığını, Hamdullah Suphi Bey'in, 27 Mart akşamı İzmit'e, tüccar Mustafa ve üç yoldaşının da Gebze'ye geçirildiklerini öğrenebilmekteyiz³⁵. Ancak, araba bulunamayışı bu firarların olmasını çok güçleştirmekteydi. Yunus Nadi, Kuşçali'dan, Mustafa Kemal'e 27 Mart 1920'de çektiği telde, kendisine yardım edenlerin çok iyi insanlar olduklarını, ancak, vasıta ve para olmadığını, gerekli paranın da ancak Anadolu'dan sağlanabileceğini ifade etmektedir³⁶. Para sorunu ve vasıta sorunu, görüldüğü üzere hayatiyetini korumaktadır. Mustafa Kemal Paşa ise, aynı gün, Yunus Nadi'ye çektiği telde, İngiliz müfrezelerine dikkat etmelerini öğütlemekte, yanındaki arkadaşlarının kimler olduğunu sormakta, herkesin Adapazarı'nın doğusundan Hendek'e geçmelerini istemekte, bilgi olarak da, Celâleddin Arif Bey ile eşinin de geceyi Hendek'te geçirdiğini açıklamaktaydı. Yunus Nadi, yanındaki arkadaşların Erzurum Milletvekili Necati, Zihni, Hüseyin, Avni beylerle, Necati Bey'in kardeşi Necip Bey olduğunu, Adapazarı'ndan Hendek'e şu anda hareket edeceklerini belirtirken, Mustafa Kemal Paşa da, onların, bir an evvel Ankara'ya ulaşmalarını beklediğini ifade etmekteydi³⁷.

³⁴ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 51

³⁵ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 57

³⁶ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 54

³⁷ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 54/1

İstanbul'dan kaçanların İstanbul ile bağlantıları da kesildiğinden, artık, onların İstanbul ile ilgili bilgileri Mustafa Kemal Paşa'dan öğrenmek istediklerini ve İstanbul'u çok merak ettiklerini bilmekteyiz. Celâleddin Arif Bey, 27/28 Mart gecesi, Mustafa Kemal'e çektiği telde, Düzce'ye geldiklerini, yarın da Bolu'ya hareket edeceklerini, İstanbul'dan bilgi edinmek isteğinde olduklarını ifade etmekteydi. Mustafa Kemal, 27/28 Mart 1920'de Celâleddin Arif Bey'e Ankara'da bir meclisin toplanmasına Heyet-i Temsiliyenin karar verdiğini 19 Martta bu konuda bir de beyanname yayımlandığını kendisinin düşüncesinin ne olduğunu sormakta, Celâleddin Bey de henüz beyannameyi görmediğini, 28 Martta alacağını, 29 Martta Ankara'ya hareket edeceğini açıklamaktaydı³⁸. Mustafa Kemal Paşa, aldığı bu tel üzerine, bir dakika bile geciktirilmemesi kaydı ile firarilere Bolu'da her türlü kolaylığın gösterilmesi için Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'e ve Bolu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne şu teli çekmişti³⁹:

"Şifre

27/28.3.36

Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyefendiye,

Bolu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesine,

Der-saadetden sine-i millete ilticâ etmek üzere çıkan ve Meclis-i Mebusan Reisi Celâleddin Arif Bey'i de hâmil bulunan ilk katile yarınki 28.3.36 Pazar günü Bolu'ya muvasalat buyuracaklardır.

Muazzez misafirlerimizin şan-ı millete lâıyk bir surette istikbâlleri ile emr-i istirahatlerinin temin buyrulmasını ricâ eyleriz efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına

Mustafa Kemal

Artık Ankara'ya yavaş yavaş yaklaşılmaktadır. İstanbul'dan ayrılan ilk katile, 28 Mart 1920 Pazar günü Bolu'ya varmak üzeredir. Böylece, Ankara'ya olan mesafe daha da azalmış olmaktadır.

Bu arada, Ankara'ya gelmek isteyenlerin gerçekten millî harekete katılmak için mi, yoksa başka düşünceler ile mi hareket ettikleri de araştırılmaktadır. Örneğin, Rıza Nur, Abdullah Azmi, Yusuf Kemal, Hoca Vehbi efendilerden kurulu bir heyet, İngilizlerin yardımı ile 27/28 Mart gecesi

³⁸ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 59 M. Kemal, Nutuk, c. 1, İst. 1934, s. 303-304

³⁹ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 59/1

buraya gelmişlerdi. Bu heyet burada bekletilmekteydi. Bu arada, bunların “maksat ve sebab-i seyahatleri”de araştırılmaktaydı⁴⁰.

Mart ayında Anadolu’ya olan firarların sayısı epey artmıştır. Bunun bir nedeni de, İngilizlerin, İzmit’e kadar olan hattı, kendi neferlerinin de bu görevde olmak istememeleri nedeni ile boşaltmaları ile ilgilidir. Böylece, İstanbul’dan firar edenler zorlanmadan Anadolu’ya ve Ankara’ya gitmek olanağını bulmuşlardır. Bu nedenle de, Adapazarı-Düzce-Bolu-Ankara yolu terk edilmiş, bunun yerine, İzmit-Adapazarı-Arifiye-Geyve-Lefke-Ankara tren hattının kullanılması daha yerinde ve yararlı görülmüştür. Nitekim, 29 Mart 1920’de, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat, 24. Fırka Komutanlığı’na, kaçanların Arifiye-Geyve hattından gelmelerini, Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey’in de aynı yolu takip etmesini duyurmuştu⁴¹. Mustafa Kemal Paşa, 30 Mart 1920’de, Düzce ve Hendek müdafaa-i hukuk cemiyetlerine çektiği tellerde, İstanbul’dan kaçanların “uzun yollarda maruz-u ızdırab olmamaları için Adapazarı’ndan Arifiye-Geyve tarihiyle Lefke istasyonuna inerek şimendiferle seyahat etmeleri”nin uygun olduğunu belirtmiştir⁴².

İstanbul’dan kaçanların hepsi parasız olarak firar etmekte ve her türlü vasıttan da yoksun olmakta idiler. Bunların Gebze’ye kadar olan seyahatleri Kartal Müdafaa-i Hukuk tarafından sağlanmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’dan yola çıkan ve çıkacak olan kişilerin seyahatleri sırasında güvenlik ve istirahatlerinin sağlanması için şöyle bir görevlendirme yapmış ve bunu 1. Fırka, 24. Fırka ve Eskişehir Mıntıka Komutanlığına 30 Mart 1920 tarihinde duyurmuştu. Gekbuze’den (Gebze) İzmit’e kadar 1. Fırka ve İzmit’ten ilk şimendifer istasyonuna kadar 24. Fırka ve Eskişehir’den Ankara’ya kadar da Eskişehir Mıntıka Komutanlığı kaçanların her türlü gereksinimlerini sağlayacaklardır⁴³.

Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey de Adapazarı’na on üç arkadaşı ile ulaşmıştı. Oradan 31 Mart 1920 günü, Geyve’deki 24. Fırka Komutanı’na çektiği telde, Adapazarı’ndan Geyve’ye hareket edeceklerini, Halide Edip ile birlikte on üç kişi olduklarını, 1 Nisan 1920’de, Heyet-i Temsiliye’ye

⁴⁰ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 60

⁴¹ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 69/4

⁴² Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 69/5

⁴³ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 69/3

çektığı telde de, Adapazarı'nda Cami Bey ve eski kaymakam Fuat Bey ile buluştuklarını duyurmuştu⁴⁴.

Bolu'ya gelen ilk kafiiledeki Celaledin Arif, Kırşehir Mebusu Rıza, Yozgat Mebusu Reşit Binbaşı Saffet, İbrahim Süreyya Saruhan Mebusu, Miralay İsmet, Mülazım-ı evvel Abdurrahman Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata Bolu'da Mekteb-i Sultaniyi ziyaret etmişler ve 29 Mart 1920'de Mekteb-i sultani defterine Bolu'daki ağırlamadan duyduklarını memnuniyeti de yazmışlardı.

Az önce bahsettiğimiz ilk kafiile Kabak, Karca, Kozyaka köyü, Nallıhan, Beypazarı Ağıl Köprüsü yolu ile Sarıköy istasyonuna ve Eymir'e ulaşmıştı. Celâleddin Arif Bey, 31 Mart'ta, Nallıhan'dan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde, Eymir'e ulaştığını, ertesi gün, saat beş-altı arasında Mihaliççik'tan hareket edeceğini, bu saatlerde trenin olup olmadığını sormaktaydı⁴⁵. Mustafa Kemal Paşa ise, aynı gün verdiği cevapta sabahleyin, Eskişehir'den bir trenin hareket edeceğini, hareketin Şarköy istasyonuna ulaşabilecek şekilde düzenleneceğini duyurmuştu⁴⁶.

Bu arada, 2 Nisan akşamı, Heyet-i Temsiliye Kâtibi Haydar Bey, Miralay İsmet Bey'e çektiği tellerde, aynı akşam, Hüsrev, Rıza Nur, Abdullah Azmi, Necati Zihni, Ömer, Lütfi, Hacı, Adnan, Yusuf Kemal, Yunus Nadi efendilerle eşleri, Halide Edip, Erkân-ı Harbiye Miralay Kâzım, Kaymakam Seyfi, Binbaşı Cevat, Binbaşı Esat, Yüzbaşı İsmail Hakkı, Yüzbaşı Mehmet Ali, sevkıyatçı Binbaşı Rıza beylerin Ankara'ya ulaştıklarını duyurmaktaydı⁴⁷.

Bekir Sami Bey ise, 4 Nisan 1920'de, Mustafa Kemal'e çektiği telde, Mahmut Bey'in Geyve'ye yanına geldiğini, yarın hareket olunacağını, Hamdullah Suphi Bey, Saruhan Milletvekili Celâl, Süvari Binbaşı Rasim beyler ile üç-dört kişi olduklarını açıklamaktaydı. Bekir Sami Bey, Halide Edip Hanım'ın, Celâl, Ekrem-Arif Cami, Adnan beylerin, İsmail Fazıl Paşa'nın Ankara'ya gelip gelmediklerini de sormaktaydı⁴⁸. Görüldüğü üzere,

⁴⁴ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 66 (-22), 68(23-24). Bu kafilenin Bolu'da ağırlanışı ve yapılan toplantılar için bak: Muhsin Karamanoğlu; Muhsin Karamanoğlu'nun İsmet Paşaya Mektubu, I, II, III, IV, V, VI, Bolu Sesimiz gazetesi (23-28 Mart 1987).

⁴⁵ Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 72/1

⁴⁶ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 72/2-3

⁴⁷ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 1, 1/1

⁴⁸ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 94

ilk katile Ankara'ya ulaşmıştır. Arkasından diğer katileler yolun yarısına gelmiş olup, Mustafa Kemal Paşa ile sürekli bağlantı içindedirler. 6 Nisan 1920'de, Bekir Sami Bey, Hamdullah Suphi, Celâl, Eski Polis Müdürü Halil, Baş Mühendis Naci, Doktor Mustafa, Eczacı Raşit, Süvari Binbaşı Eşref, Emekli Yüzbaşı Şerif, Gümilcineli Halil İbrahim birleşmişler ve bu katile 7 Nisan 1920'de Eskişehir'de beklenmeye başlanmıştı⁴⁹. Bekir Sami, Hayati, Hamdullah Suphi beyler, gerçekten de, 7 Nisan 1920 günü, Eskişehir'e varabilmişler, ancak, kömür yokluğundan tren hareket edememiş, aynı günün gece yarısı hazır olan trenin hareket etmesi için Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir'e gerekli emri vermişti⁵⁰. 8 Nisan 1920'de, Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı adına Saffet Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya, Bekir Sami Bey ve beraberindeki sekiz milletvekilinin o gün için Ankara'ya varacaklarını müjdelemekteydi. Nitekim, Bekir Sami Bey ve arkadaşları, 8 Nisan 1920 günü Ankara'ya ulaşmışlardır. Mustafa Kemal, 9 Nisan 1920 günü, bütün istihbarat merkezlerine yolladığı bir tamimle, Sivas Milletvekili Bekir Sami Bey'in, Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey'in İstanbul'dan kurtularak Ankara'ya ulaştıklarını duyurmuştur⁵¹. Bu milletvekillerinin Ankara'ya ulaşmaları ile ilgili ilk başarı telgrafı da Sivas'tan gelmiştir. 10 Nisan 1920 günü, Sivas Heyet-i Merkeziyesi adına Halis Turgut'un bu iki milletvekiline başarı dileyen teli Ankara Heyet-i Merkeziyesi'ne ulaşmıştı⁵². Ancak, yalnızca, bu bahsettiğimiz kişilerin değil, İstanbul'dan kaçıp, kurtulabilen herkesin Ankara'da ve Anadolu'da ulusal kurtuluş savaşı amacı ile bir araya gelmesi, bir birlik, beraberlik ve kuvvet oluşturulması arzu ediliyordu. Bu amaçla, Mustafa Kemal Paşa, 13 Nisan 1920'de, Kartal'da Zafer Bey'e, Yakup Şevki ve Nurettin Paşa'ya "İstihlâs-ı vatan emr-i mukaddesi namına İstanbul'da yapılacak bir şey kalmamış olduğunu mustağni arz ederim" diyerek, kurtuluş için muhakkak surette herkesin Anadolu'ya geçmesi gerektiğini açıklamakta ve bu fikrini şöylece savunmakta idi: "Hatta, Anadolu'ya geçmelerinde fayda mülahaza olunabilecek erkân-ı umerâ ve zabîtanın biran evvel ve bilâ-tereddüd İstanbul'dan çıkarak mücadele-i milliyeye iştirakleri yegâne muvaffak-ı hatt-ı hareket olacağını vesait-i muhâsebe ile tefhîm ve tamîmi de vabeste-i re'y-i alileridir"⁵³.

⁴⁹ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 94/1

⁵⁰ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 94/3, 4, 5, 6, 7

⁵¹ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 97/8

⁵² Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 97/9

⁵³ Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 114

Aslında, Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktığından bu yana Kurtuluş Savaşı'nın Anadolu'daki halk tarafından gerçekleştirilebileceğini, kendisinin de "sine-i millet" in içinde çalışacağını devamlı olarak söylemekteydi. Taşradaki basın ve halk da, İstanbul'un artık etkinliğinin kalmadığının bilinci içindedir. Nitekim, 20 Temmuz 1919 tarihli Kastamonu Açık Söz gazetesinde yayınlanan bir yazıda, memlekette bağımsızlığın kalmadığı, Anadolu'nun bu dakikada İstanbul'u uyarması gerektiği, eskiden İstanbul Anadolu'ya hakim iken, şimdi Anadolu'nun İstanbul'u aydınlatmasının acı olduğu gerçeği de vurgulanmaktaydı⁵⁴.

Görüldüğü üzere, İstanbul'dan kaçan milletvekilleri, subaylar, yazarlar, doktorlar, eczacılar ve diğer meslek sahipleri Ankara'ya gelmekte ve ulusal bağımsızlık savaşının örgütlenmesine katkıda bulunmak amacı ile ulusal davanın yanında yer almaktadırlar. Mustafa Kemal Paşa, henüz İstanbul'da bulunanları ve devlet kademelerinde faal ve etkili olanları da uyarmakta, onlara da Anadolu'ya geçmeyi önermektedir. İşgalin etkisi ve Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye ve Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarını ve Anadolu'daki her türlü örgütlenmeyi yürüten Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde önemli çapta bir birlik ve kuvvet teşekkül etmiştir. Artık, İstanbul aydınları ve halk kurtuluşun Ankara'dan olacağına inanmış ve umutlarını Ankara'ya bağlamıştır. Nitekim, bu hususlar 3 Nisan 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde şöylece belirtilmektedir: "Bugün İstanbul'da millet namına söz söylemek hakkına haiz kimse kalmamıştır. Kimi Anadolu'da sine-i millete iltica için yollarda, kimi dahili ve harici düşmanların takibat ve tazyikatı altında menfaldadır. Hükûmetle milletin rabitası kat' edilmiş, telgrafnameler kontrol altına alınarak İngiliz nokta-i nazarı hilafında yapılacak muhaberat men' olunmuştur. Bu vaziyet içinde mevkilerini muhafaza eden bir hükûmet varsa bile milletin hükûmeti değil, İngilizlerin hükûmetidir"⁵⁵. Bu yazının muhtemelen Mustafa Kemal'in elinden çıkma olasılığı fazladır.

Görüldüğü üzere, yalnızca Anadolu halkı değil, İstanbul halkı da, kurtuluşun Ankara tarafından gerçekleştirileceğine inanmıştır. Bunun için de bir meclis ve hükûmet kurulması gereklidir. Bu da İstanbul'dan kaçan milletvekillerinin de katılımı ile 23 Nisan 1920'de gerçekleşecek ve ulusal bağımsızlık savaşı için daha kesin ve kuvvetli adımlar atılacaktır.

⁵⁴ Yücel Özkaya, İstiklâl Savaşı'nda Türk Halkının Kuvâ-yı Milliye ve Millî Orduya Katkıları, Ankara 1985 "İkinci Harp Semineri", s. 242

⁵⁵ Hakimiyet-i Milliye gazetesi (Ankara), sayı 19, 3 Nisan 1336.